

Didrik rir igjen

Trykt og digital utgivelse av *Piðriks saga af Bern*

Odd Einar Haugen og Nina Stensaker

Piðriks saga af Bern er den lengste av de norrøne sagaene, og flere skrivere, norske så vel som islandske, har bidratt til teksten slik vi nå kjenner den. Verket er bevart i ett pergamenthåndskrift fra middelalderen, i tre yngre papirhåndskrifter og i en svensk, forkortet versjon. Pergamenthåndskriftet har vært hovedhåndskrift for alle tidligere utgaver av teksten, men det inneholder i dag en rekke lakuner med tilhørende teksttap. Henrik Bertelsen valgte i sin utgave (1905–1911) å fylle lakunene med tekst fra de yngre papirhåndskriftene for dermed å gjenskape verket. Hans utgave er nå overført fra et trykt til et digitalt format og utgitt i *Medieval Nordic Text Archive* (menota.org). I artikkelen blir det reflektert over hva som er vunnet og tapt i denne prosessen, og forfatterne gir sitt svar på et avgjørende utgiverspørsmål: Skal man forsøke å gjenskape verket eller akseptere teksttapet og åpne det opp for studier i dets nåværende form?

1 Bakgrunn

Med et omfang på rundt 140 000 ord er *Piðriks saga af Bern* den lengste av de norrøne sagaene. I sammenligning teller den største av islendingesagaene, *Njáls saga*, rundt 100 000 ord, mens *Egils saga Skallagrímssonar* er på rundt 66 000 ord og *Laxdóla saga* følger hakk i hæl på rundt 58 000 ord. Som vi skal se i denne artikkelen, er *Piðriks saga af Bern* ikke bare en lang saga, men den er også en kompleks saga – få andre steder ser vi så tydelige spor etter en sagaredaktør som i denne. *Piðriks saga af Bern* har sitt grunnlag i fortellingene om den østgotiske kongen Theoderik den store, som regjerte fra 471 og frem til sin død i 526. Bern i tittelen på sagaen er Verona i det nåværende Italia, hvor han i 489 vant et avgjørende slag mot den daværende kongen av Italia, Odovakar.

Den største utfordringen med *Piðriks saga af Bern* er likevel ikke lengden av teksten eller de redaksjonelle inngrepene i den, men den sparsomme overleveringen. Fra middelalderen har vi kun ett overlevert håndskrift. Det omtales gjerne som hovedhåndskriftet og har en rekke lakuner. Da Henrik Bertelsen gav ut teksten i 1905–1911, fulgte han hovedhåndskriftet så langt det rakk, og fylte ut lakunene særlig fra ett yngre islandske håndskrift. Han gjengav begge i deres opprinnelige ortografi, hovedhåndskriftet fra slutten av 1200-tallet, det yngre håndskriftet fra 1600-tallet. Når de to forfatterne av denne artikkelen har lagt Bertelsens trykte utgave til rette for publisering i *Medieval Nordic Text Archive* (menota.org), har vi valgt å stykke opp teksten slik at hovedhåndskriftet blir utgitt for seg og på samme måte utfyllingene fra det yngre islandske papirhåndskriftet. I likhet med Bertelsen følger vi ortografien i begge håndskriftene. Det innebærer at vi har prioritert den språkhistoriske verdien av teksten, noe som har gått på bekostning av den tekstlige kontinuiteten. Etter en gjennomgang av det overleverte materialet skal vi i denne artikkelen se på argumentene for begge løsninger.

2 Håndskriftene

Piðriks saga af Bern er overlevert i fire håndskrifter, det nevnte hovedhåndskriftet, som er et pergamenthåndskrift, og tre yngre papirhåndskrifter:

- Holm perg 4 fol. (Mb), ca. 1275–1300.
- AM 178 fol. (A), ca. 1600–1700.
- AM 177 fol. (B), 1690–1691.
- Holm papp 100 fol. (C), ca. 1650–1700.

I tillegg finnes sagaen i en svensk versjon, *Didrikskrönikan* (Sv), som er en fri og forkortet gjengivelse av teksten i hovedhåndskriftet Holm perg 4 fol. (Mb).

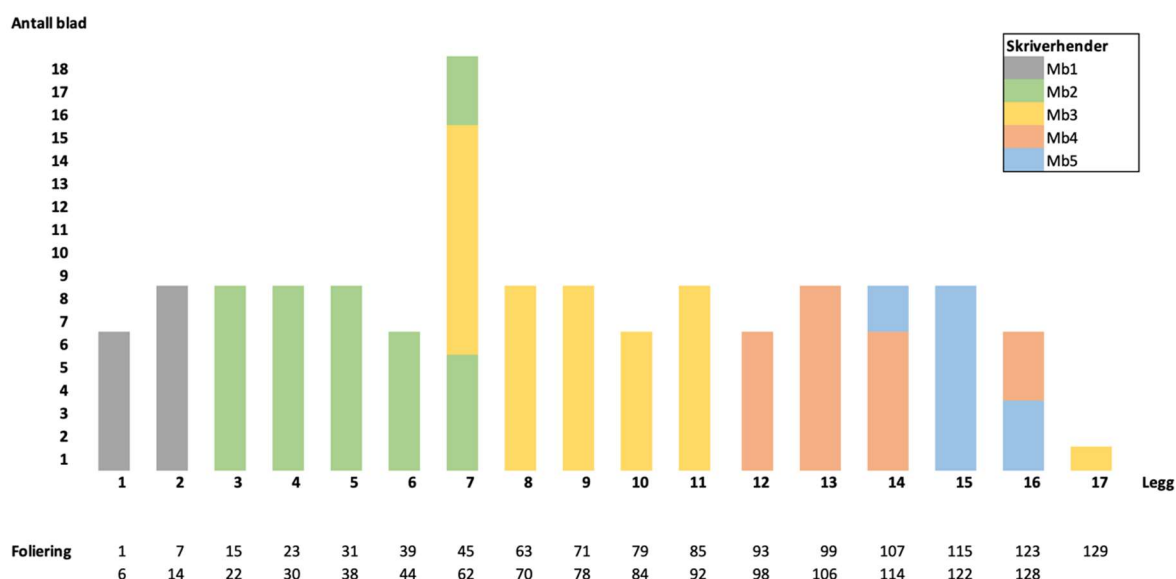
2.1 Holm perg 4 fol. (Mb)

Dette håndskriftet er vår eldste og viktigste kilde til verket. Det er forholdsvis stort, 20 x 28 cm, og det består i dag av 129 beskrevne blad. Gjennom hele håndskriftet finner man en rekke rubrikker i rødt og initialer i både rødt, grønt og blått.

Det er allmenn enighet om at håndskriftet er skrevet av fem ulike skrivere, først omtalt i utgaven til Carl Richard Unger (1853, xvi–xviii). De enkelte hendene har etter Bertelsens utgave (1905–1911) gått under betegnelsene Mb1–5 og lar seg lett «skelne fra hverandre ved skrifttegnenes forskjellige form og ved deres forskjellige rettskrivning» (Bertelsen, bd. 2, iv). Unger mente selv at de tre første hendene, Mb1–3,

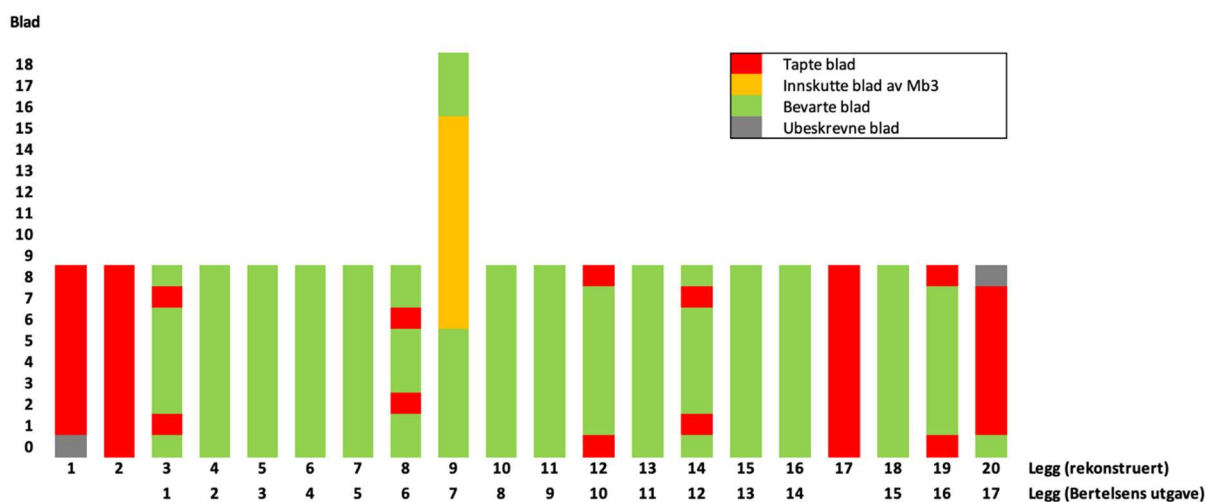
var norske og de to siste, Mb4–5, var islandske. Senere har Jon Gunnar Jørgensen (1985) argumentert for at den tredje skriveren, Mb3, må regnes som islandsk. De viktigste språklige trekkene som peker mot en islandsk skriver, er gjennomgående markering av yngre u-omlyd, sammenfall av /q/ og /ø/ og en overvekt av stående *h* foran *l*, *n* og *r*. I vårt arbeid har vi lagt denne vurderingen til grunn, selv om vi savner en gjennomgang av kanskje det viktigste norske språktrekket, vokalharmoni.

Marius Hægstad (1899, 24) anså språkformen i Mb1 som trøndsk, mens Unger mener den «hentyder paa en Person fra Östlandet» (Unger 1853, xvi). Etter det vi kjenner til, har ikke språkformen til den andre skriveren, Mb2, vært diskutert. Men språkformen er regnet som norsk, og Unger lot seg begeistre; han skriver at denne hånden «har en fortrinlig Retskrivning og er, baade i denne Henseende og hvad Sprogformen angaar, den bedste af dem alle. Den adskiller i Regelen paa det bestemteste alle Vokallyd fra hinanden, her findes saaledes meget sjelden Forvexling af e og æ» (Unger 1853, xvii). Mb4 og Mb5 omtales av Storm (1874, 101) som «konsekvent islandsk; men der er hos disse sidste en saadan Blanding af islandske og norske Sprogformer, at man ikke kan forklare sig Forekomsten anderledes, end at de islandske Skrivere have skrevet efter Diktat af en Nordmand («så er fyrir sagði») og have stræbt efter at efterligne norsk Skrivebrug.» Storms forklaring er bare en av flere mulige. Hovedhåndskriftet ble trolig skrevet i Norge (jf. Storm 1874; Jørgensen 1985; Eriksen og Johansson 2012) og det er derfor sannsynlig at en islandsk skriver i Norge har blitt påvirket av norske skrivertradisjoner. Vi antar at det sikreste er å regne disse delene som islandske i den formen de nå har. Noen ny gjennomgang av dette spørsmålet er det ikke rom for i denne artikkelen.

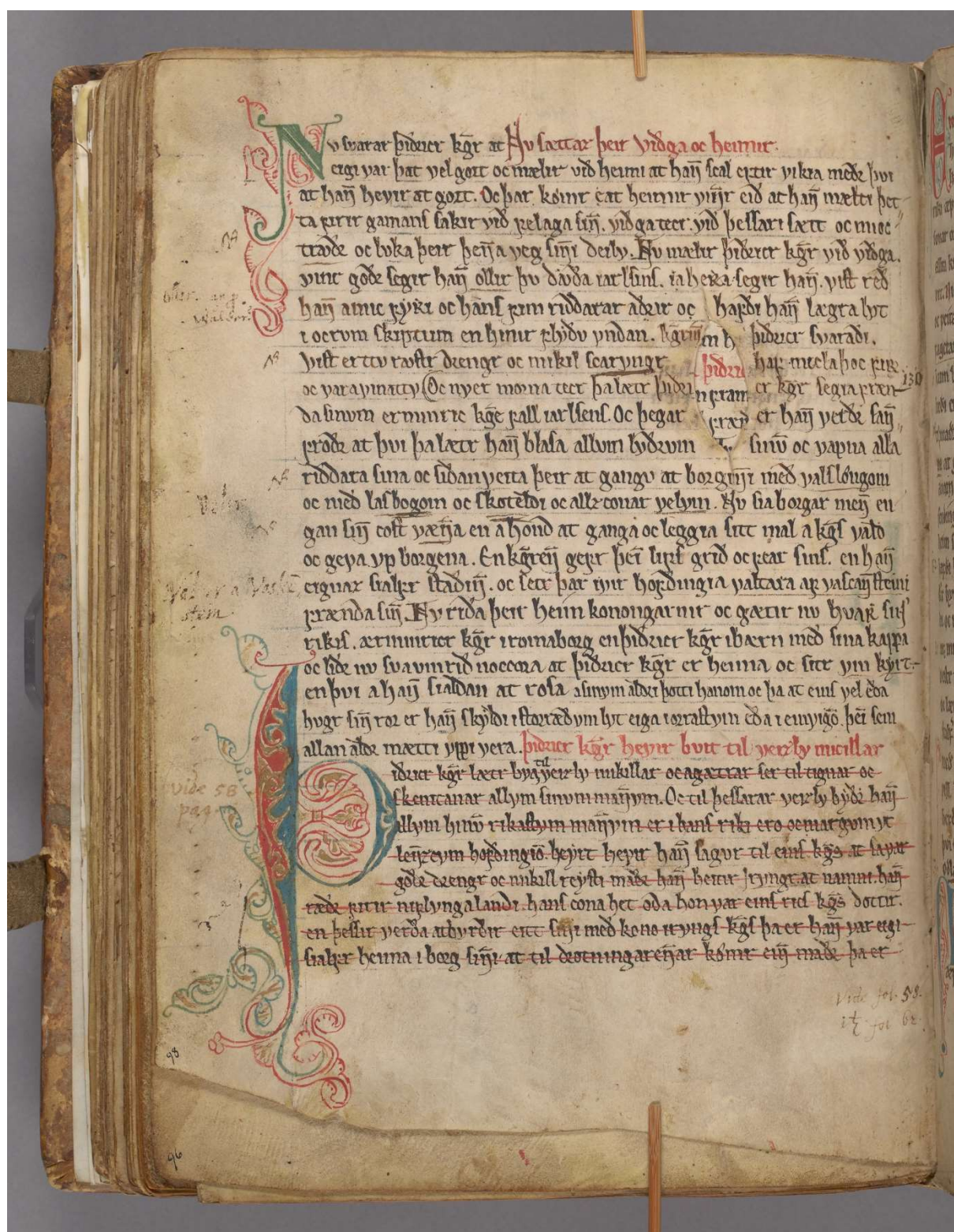

Figur 1. Skriverhendene og deres fordeling i hovedhåndskriftet av *Piðriks saga af Bern*

Hovedhåndskriftet er komplekst av flere grunner. Håndskriftet består i dag av 129 beskrevne blad, og figur 1 (neste side) viser løpende foliering. Legg 7 skiller seg markant ut, ettersom Mb3 skjøt inn ikke mindre enn ti ekstra blad. Som nevnt er håndskriftet produsert av fem ulike skrivere. Av disse fem må to, Mb2 og Mb3, anses som redaktører for hver sin del av håndskriftet slik det nå foreligger. Den første delen svarer til leggene 1–7 og omfatter de bladene som Mb1 og Mb2 skrev (markert i grått og grønt i figur 1). Man må regne Mb2 som redaktør for denne delen av håndskriftet ettersom han har skrevet alle kapitteloverskriftene og initialene på de bladene han selv har skrevet, samt de bladene som Mb1 skrev (Bertelsen 1905–1911, bd. 2, v–vi). Denne virksomheten skiller seg ikke vesentlig fra det man kan finne i mange andre håndskrifter. Men den andre delen av håndskriftet vitner om en langt mer inngripende redaktør. Denne delen utgjør leggene 8–17, samt de ti innskutte bladene i legg 7, og omfatter de bladene som Mb3, Mb4 og Mb5 skrev (markert i gult, oransje og blått i figur 1). For denne delen av håndskriftet må vi regne Mb3 som redaktør. Han har omformet Mb2s arbeid både før og etter de 10 innskutte bladene i legg 7, i tillegg har han skrevet alle kapitteloverskriftene i leggene 8–17. Figur 3 (neste side) viser hvor håndfast Mb3 gikk til verks i sin omforming av Mb2s arbeid.

Figur 2. Rekonstruksjon av hovedhåndskriftet (Mb) etter Bertelsen. Merk at det er to ulike nummereringer av leggene. Den første (rekonstruerte) viser de antatt opprinnelige 20 leggene. Den nederste linjen viser hvordan Bertelsen nummererer de bevarte leggene fortløpende. Lakunene, markert i rødt, fyller Bertelsen ut med tekst fra AM 178 fol (A).

Figur 3. Blad 49v av *Piðriks saga af Bern* i Holm perg 4 fol. Dette bladet er skrevet av Mb2, mens Mb3 har overstrøket de nederste åtte linjene før han fortsatte med sin tilføyde tekst på det neste, innskutte bladet, nå 50r. Som vi ser er overstrykningen gjort med en ganske tynn rød strek.

Bertelsen (1905–1911, bd. 2, iv) anslår at hovedhåndskriftet i fullstendig form må ha bestått av minst 19, sannsynligvis 20 legg, som alle har bestått av åtte blad. Helt først og sist i håndskriftet er det et ubeskrevet blad som er klistret til innbindingen. I figur 2 viser vi hvordan tapene, markert i rødt, fordeler seg utover i håndskriftet. Denne gjennomgangen tyder på at ikke mindre enn 39 blad er tapt, noe som er et betydelig tap, men ikke uvanlig blant de gamle norske håndskriftene. Om man kan anslå at håndskriftet opprinnelig hadde 160 blad pluss 10 innskutte blad, til sammen 170 blad, får vi et teksttap på nesten 23 %.

2.2 AM 178 fol. (A)

Dette er et islandsk papirhåndskrift datert til 1600-tallet. Det består av 202 blad, ca. 20 x 31 cm, og er innbundet i skinn. De fire første og de fire siste bladene er ubeskrevne. Første blad er noe skadet, men ellers er håndskriftet vel bevart og har ingen lakuner. Det er satt av plass til en rekke initialer, men de er ikke blitt fylt inn. Skriveren av håndskriftet antas å være Jón Erlendsson (d. 1672), og forelegget er trolig håndskriftet *Bræðratungubók*, som brant i København i 1728 (Unger 1853, xvii; se også Kålund 1889, bd. 1, 144–145).

2.3 AM 177 fol. (B)

Dette er et islandsk papirhåndskrift som inneholder en nøyaktig datering, «Anno 1691 7 januarij». Håndskriftet består av 109 blad og måler 21 x 32 cm. Første blad er ubeskrevet, og de fleste initialer mangler, men noen er lagt til senere. Håndskriftet er godt bevart og har ingen lakuner. Forelegget antas å være håndskriftet *Eiðagás* (også omtalt som *Austfjarðabók*), som trolig også gikk tapt i brannen i København i 1728 (Unger 1853, xxi; se også Kålund 1889, bd. 1, 144).

2.4 Holm papp 100 fol. (C)

Dette er et papirhåndskrift som inneholder flere tekster. Det kan dateres til ca. 1650–1700 og består av 270 blad, ca. 20,5 x 34 cm (Gödel 1897–1900, 229–232). Slutten av håndskriftet, blad 150v–268r, inneholder *Piðriks saga af Bern*. Bertelsen (1905–1911, bd. 2, xii–xiii) tror blad 230–268 i håndskriftet er en avskrift av Mb, mens han for blad 150v–229v mener at forelegget har vært det samme som for håndskriftet B. Lakunene som finnes i Mb, finnes også i C, så håndskriftet er ikke til hjelp i tekstkonstitusjonen. C og B stemmer for øvrig meget godt overens. Dette kan gi grunnlag for en separat

studie av avskrivningspraksis på slutten av 1600-tallet, i de såkalte akademiske avskriftene (jf. Jørgensen 2013, 62–63), men i vår sammenheng er ikke C til noen stor hjelp. Vi har derfor ikke brukt dette håndskriftet i den digitale utgaven.

2.5 Didrikskrönikan (Sv)

Dette er en fri gjenfortelling av *Piðriks saga af Bern*, produsert i Sverige i perioden 1434–1447 (Storm 1874, 144). Unger (1853, viii) er den første som påviser at denne krøniken er basert på det norrøne hovedhåndskriftet Mb. Storm mener at dette håndskriftet kan ha tilhørt biskop Arne Sigurdsson på begynnelsen av 1300-tallet, og at det senere ble overført til Vadstena en gang på 1400-tallet (Storm 1874, 190–192; se også Eriksen og Johansson 2012, 43). *Didrikskrönikan* er overlevert i to håndskrifter:

- Riksarkivet [Sverige], Skoklosterssamlingen E 9013 (tidligere signatur: Codex Skokloster 115, 116 4to), slutten av 1500-tallet eller begynnelsen av 1600-tallet.
- Holm papp K 45 4to, begynnelsen av 1500-tallet.

Disse to håndskriftene ble brukt av Gunnar Olof Hyltén-Cavallius i hans utgave av *Didrikskrönikan* (1850–1854). Sv har vært viktig for utgavene av den norrøne *Piðriks saga af Bern* fordi krøniken kan brukes til å fylle de lakunene som finnes i Mb.

3 Utgivelser

Piðriks saga af Bern er utgitt flere ganger. Først ut var Johan Peringskiöld i 1715 med en utgave som han gav tittelen *Wilkina saga*, eller *Historien om konung Thiderich af Bern och hans kämpar*. Utgaven er basert på Mb og inneholder parallelle oversettelser til både latin og svensk. I 1853 kom så Carl Richard Ungers utgave, *Saga Þiðriks konungs af Bern*. Unger brukte Mb som hovedhåndskrift og fylte ut lakuner med tekst fra A og varianter fra B. Unger fulgte imidlertid ikke ortografien til de yngre islandske håndskriftene: «Forvexlinger i den Tids islandske Afskrifter af i og y, ei og ey ere uden videre rettede, samt æ overalt adskilt fra œ» (Unger 1853, xix). I både Peringskiölds og Ungers utgaver brukes den svenske krøniken (Sv) aktivt for å fylle ut lakuner ved at den yngre svenske teksten blir oversatt tilbake til norrønt. Unger er imidlertid misfornøyd med Peringskiölds tilbakeoversettelse og skriver i sin foretale: «denne Oversættelse er dog udført med saa liden Skjønsmhed, da der fra den svenske er beholdt en Mængde Ord og Vendinger, som ere aldeles fremmede for det gamle norske Sprog i dets bedre Periode, at den öieblikkelig röber sig som senere Makverk» (1853, xxii). Vi må føye til at Unger var en fremstående kjenner av norrønt språk, og vi kan ikke underslå at vi morer oss over Ungers bramfrie beskrivelse.

En oversettelse tilbake til norrønt er naturlig nok problematisk, fordi man da skaper en tekst som ikke finnes i noe autentisk håndskrift. Men det er viktig å understreke at for både Peringskiöld og Unger var målet å frembringe en god og sammenhengende tekst. Den første virkelig kritiske utgaven kom i 1905–1911, da Henrik Bertelsen publiserte teksten i to solide bind under tittelen *Piðriks saga af Bern*. I likhet med Peringskiöld og Unger valgte Bertelsen Mb som hovedhåndskrift, og han fyller ut lakuner med tekst fra A og varianter fra B. Bertelsen bruker også den svenske krøniken (Sv) i sin utgave, men da er teksten gjengitt slik den står i de overleverte håndskriftene, ikke i en norrøn tilbakeoversettelse.

Bertelsens utgave ble på 1940-tallet brukt ved Gammelnorsk Ordboksverk, hvor man møysommelig anførte oppslagsform og grammatisk form for hvert enkelt ord på kartotekkort. Under dette arbeidet kontrollerte man Bertelsens utgave mot faksimiler av håndskriftet og valgte da å ta med noe mer av tegnvariasjonen enn Bertelsen hadde gjort, bl.a. ved å gjengi den særskilte insulære formen av 'v', som det var tradisjon for ved Ordboksverket. Den opprinnelige planen var å bare annotere de norske hendene, men hele verket ble ordboksført og var ferdig i 1965 (Rindal 1991, 47). Dermed hadde man tatt det første skrittet i retning av en revisjon av tekstgjengivelsen i Bertelsens utgave.

Under dokumentasjonsprosjektet på 1990-tallet – «Fra skuff til skjerm» – ble teksten digitalisert i en form som man i dag kunne kalle pre-XML, og den morfologiske annotasjonen fra kartotekkortene ble lagt inn i teksten. Dette omfattende arbeidet skjedde under ledelse av Christian-Emil Ore. Den digitaliserte teksten og den tilhørende annotasjonen ble imidlertid liggende i separate filer inntil dette og mye annet materiale ble overført til Bergen i 2016 som del av Språksamlingane. Med finansiering fra Universitetsbiblioteket i Bergen sammenførte Tam Blaxter, Cambridge, filene til en samlet, valid XML-fil med fortløpende tekst og annotasjon. Etter rådgivende samtaler med Erik Simensen og Jon Gunnar Jørgensen, begge i Oslo, ble tekstfilen gjennomgått av de to artikkelforfatterne og oppdelt i 22 seksjoner etter språkform. Det var i denne formen teksten ble lagt ut i Menotas arkiv 25. september 2019.

Under arbeidet med sammenføringen av filene oppdaget vi at omtrent 5 % av ordene manglet annotasjon – av tekniske eller av andre grunner. For disse ordene, spredt på tilsynelatende tilfeldige steder gjennom hele håndskriftet, manglet opplysning om oppslagsform, ordklasse og grammatisk form. De to artikkelforfatterne har nå fullført dette arbeidet slik at alle de rundt 140 000 ordene i *Piðriks saga af Bern* står med fullstendig morfologisk annotasjon, enten de er norske eller islandske.

4 Den digitale utfordring

Det er i hovedsak to løsninger man kan velge når man utgir en tekst som *Piðriks saga af Bern*. Den ene er orientert mot gjenskapingen av det opprinnelige verket, i den grad det er enhetlig, om nødvendig med bruk av yngre og forkortede versjoner, slike som *Didrikskrønikan*. Den andre er orientert mot det enkelte håndskriftet og en best mulig gjengivelse av dette i sin faktiske, bevarte tilstand med den ortografien som skriveren har tildelt teksten. Med unntak av svært korte tekster er det i praksis umulig å forene de to løsningene innenfor rammene av en trykt utgave. De tidligere utgavene har valgt den første løsningen. Det er også som man skulle vente av en første utgave – at man med frimodighet forsøker å vise hvilke tidligere stadier teksten har vært gjennom, basert på det delvis fragmenterte og i noen grad motsetningsfylte kildematerialet.

Ungers utgave fra 1853 er det man kalle en radikal verkutgave. Her dristet han seg som nevnt ovenfor til å restituere én sammenhengende tekst av sagaen, basert på ikke mindre enn fire kilder, håndskriftene Mb, A og B, supplert med utdrag fra Sv, selv om disse ikke stemte overens hele veien. Denne fremgangsmåten kjenner vi også fra Ungers utgave (sammen med Rudolf Keyser) av *Barlaams saga ok Josaphats* (1851), hvor ca. 5 % av teksten i hovedhåndskriftet Holm perg 6 fol er tapt. I Keyser og Ungers utgave blir hele teksten, fra første til siste side i utgaven, lagt fram i den gammelnorske ortografien til Holm perg 6 fol, også den delen som måtte hentes fra yngre islandske håndskrifter. Det er på sitt vis en imponerende løsning, men kildeverdien er høyst problematisk.

Bertelsen valgte en mer kildenær tilnærming i sin utgave fra 1905–1911. Også han har som mål å restituere tekstsammenhengen, men han gjør det klart når han bygger på hovedhåndskriftet, og når han bygger på et av de yngre håndskriftene. Gjennom utgaven søkte Bertelsen også å belyse forholdet mellom håndskriftene. Man kan si at hans utgave er en balanseakt mellom det restituerende og det kildenære.

Når vi nå kan formidle Bertelsens utgave av *Piðriks saga af Bern* i digital form, er det uunngåelig slik at noe har gått tapt. Men vi mener at gevinstene er langt større. Det mest merkbare tapet er Bertelsens variantapparat, som gir leserne en tilgang til de andre håndskriftene, særlig A. Det er likevel flere grunner til at vi valgte å ikke legge inn variantapparatet til Bertelsen. En sak er at XML-koding ikke er velegnet for behandling av overlappende strukturer, noe som man ikke unngår i større variantapparater. En annen sak er at variantene er et utvalg som Bertelsen har gjort etter sitt beste skjønn, mens en annen utgiver ganske sikkert ville ha valgt ut andre varianter, flere eller færre. Den beste løsningen ville ha vært å transkribere håndskriftene A og B i sin helhet. På denne måten kunne både A og B blitt tilgjengelige for egne språklige analyser, og nye variantlister kunne blitt generert av kollasjoneringsprogrammer (jf. Andrews 2020, 166–170). Med nye inntastingsrutiner for XML-tekster (f.eks. Paulsen

2021) er dette ikke lenger et så arbeidskrevende alternativ som man inntil nylig måtte anta.

Et annet tap er at den trykte utgaven gir en umiddelbar formidling av verket, fra begynnelse til slutt, og at overgangen fra den ene til den andre hånden, eller fra den ene til den andre redaksjonen, ikke får lov til å bryte opp kontinuiteten. Med den oppdelte formidling som vi nå har valgt i Menota, er dette et reelt argument. Men det er først og fremst et spørsmål om brukergrensesnitt. Det er ikke noe i veien for å bygge opp en alternativ, sammenhengende tekst i det digitale formatet på grunnlag av de enkelte delene. I etterkant er det alltid lettere å sammenføre enn det er å dele opp.

Langt mer er imidlertid vunnet gjennom den digitale utgivelsen. For det første er verket blitt mye mer tilgjengelig. Bertelsens papirutgave er vanskelig å få tak i, og som vist i figur 4 (neste side) er det ikke enkelt å sette seg inn i hans typografiske finesser. I likhet med mange andre eldre tekstutgaver er Bertelsens utgave tilgjengelig i PDF ved flere biblioteker, men dette er ikke et format som er særlig egnet til søking.

For det andre gjengir Bertelsen teksten med skiftende ortografi gjennom hele utgaven, avhengig av hvilket håndskrift han bruker. I den digitale utgaven er hele teksten inndelt etter språkform. Tekstsammenhengen er der fremdeles, markert gjennom nummereringen av delene, og nå er det tydelig når det er et skifte mellom middelalderhåndskriftet Mb og det yngre islandske A. Som vist i figur 4 kan dette være vanskelig å se i papirutgaven.

For det tredje kan man enkelt knytte fotografiske faksimiler til hver enkelt side i transkripsjonen. I dag har vi innskannede versjoner av analoge gråtonefotografier tatt for noen tiår siden, og de har en akseptabel kvalitet. Etter det vi har fått opplyst, kommer Kungliga Biblioteket i Stockholm til å gjennomføre en digital fotografering av hele håndskriftet, naturlig nok i farger. Dette biblioteket legger høyst prisverdig ut fotografier av sine håndskrifter under en helt åpen lisens.

For det fjerde byr den digitale utgaven på en fullstendig morfologisk annotasjon. Det betyr som nevnt at hvert ord er identifisert gjennom oppslagsform (lemma), ordklasse og grammatisk form. Denne annotasjonen gjør også teksten godt søkbar, både i seg selv og sammen med en rekke andre norrøne tekster i Menotas arkiv. Dette åpner for ny forskning om eldre norsk og islandsk språk.

Den digitale utgaven legger også vel til rette for videre arbeid med teksten. I dag er teksten kun gjengitt på diplomatarisk nivå, men det er fullt mulig å supplere den med et faksimilært nivå i samsvar med håndskriftets tegn- og abbreviaturbruk. Ettersom teksten har full morfologisk annotasjon, er det dernest en overkommelig oppgave å supplere den med et normalisert nivå. Det er for øvrig en mangel ved nesten alle utgaver av norske middelaldertekster at de ikke foreligger i normalisert ortografi, slik som standardutgavene av islandske tekster i *Íslenzk fornrit*. Bakgrunnen er at mange

oc engi¹ sækir sa at honum at ei [hever þvilika²
 kaupferð.³ oc sua mikil þrong er þar um at þeir
 er drepner eru megu traulla⁴ falla til iarðar. oc
 sua ver hann sic með sinum skilldi at ecki fær
 hann sar. oc a vinstri lið niflungum stendr holl 5
 þiðrecs konungs. oc þar stendr hann sialfr [uppi
 a⁵ vigskorðum með allt alvapnat sitt lið. Nu snyr
 gernorz⁶ og Gisler og Folker af strætinu og wnder
 haallina⁷ og snua [þar vid sinu baki.⁸ ok werria sig all-
 drengiligha, ok drepa þar margann mann og Hyner 10
 sækia nv ath þeim allfast. Nu mællte Gernoz til Þid-
 reks kongs⁹ betur mættir þv nv til gánga wid¹⁰ þina
 menn og weita oss og læta ei suo [marga menn¹¹
 berriast vid einn mann. Nu suarar Þidrek kongur
 godi win Gernoz mier er þat¹² hinn mesti harmur er 15
 þessum stormi var lypt. her læt ek nv marga goda
 wine og fæ ek¹³ ekki ath gert. ek vil ei berriast wid
 Hyni¹⁴ menn Attila kongs mins herra og¹⁵ ekki mein
 vil ek gera Niflungum ath suo bvn. (383). Gunnarr
 kongur veit nv ath Hogni Gernoz og Gisler hans 20
 brædur eru ut farnar af gardinum og þat med ath
 [honum er komid¹⁶ ofurefli lidz og berst wid [hann
 og aller hafa nv fra honum flyit og aptur j gardinn.
 A 330 Gunnar kongur¹⁷ hefer stadit [og warit hlidit | lid
 eystra þad er fyrer stóð¹⁸ Hirungur og hans menn. 25
 Þa er Gunnar kongur heyrer at Hogni [mun þurfa¹⁹
 lidveitslu þa strykur²⁰ hann westur j gardinn til þess

¹ A ei. ² AB hafa slíka. ³ B kaupfer. ⁴ AB
 warla. ⁵ A upp j. B uppa. ⁶ her mangler et blad i Mb;
 lakunen udfyldes efter A med varianter fra B. ⁷ B þessa
 höll. ⁸ B baki ad höllenne. ⁹ B tilf. herra Þidrek
 kongur. ¹⁰ B med. ¹¹ B margann mann. ¹² B mgl.
¹³ B tilf. nu. ¹⁴ B mgl. ¹⁵ B enn. ¹⁶ B komid er.
¹⁷ B Gunnar kong. hann. ¹⁸ B vid eistra hlided, þar er
 fyrer. ¹⁹ B hannz broder þarff med. ²⁰ B rennur.

Figur 4. Fra Bertelsens utgave, bd. 2, s. 313. De første syv linjene er fra hovedhåndskriftet (Mb), mens på linje 8 skifter utgaven til en mindre skriftgrad, og heretter er teksten hentet fra AM 178 fol (A). Denne mindre skriftgraden, som Bertelsen omtaler som *bourgeois*, er i blytypografien vanligere kjent som *borgis*, en skrift på 9 punkt. Her kontrasterer den med skriftgraden *korpus* på 10 punkt. Om man slår opp på en tilfeldig side i utgaven, er det sannelig ikke lett å avgjøre hvilken skriftgrad som er brukt.

av de norske utgavene er av lover, diplomer og jordebøker, hvor kildeverdien har vært regnet som den sentrale og tekstgjengivelsen derfor har vært tilsvarende tett på kilden. Men fraværet av normalisering er også påfallende i tekster som har en videre og mer litterær eller kulturhistorisk leserkrets, som f.eks. *Gammelnorsk homiliebok*, *Konungs skuggsjá*, *Strengleikar*, *Barlaams ok Josaphats saga* – og altså *Piðriks saga af Bern*. I det hele tatt mener vi at alle de norske middelaldertekstene fortjener å gjøres tilgjengelige i en normalisert ortografi.

5 Gjenskaping eller åpning av verket?

Når vi med dagens tekstteknologi arbeider med utgaver av tekster som har vært gjennom flere utgaver i det trykte mediet, kan man stille spørsmålet slik: Skal man søke mot de eldre stadier av verket, i likhet med tidligere utgivere, eller skal man åpne det opp for språklige studier, om det så blir i sine enkelte, mindre bearbejdede deler? Hvor intervensjonistisk skal utgiveren tillate seg å være?

Siden *Piðriks saga af Bern* kun er overlevert i noen få håndskrifter, er det et begrenset handlingsrom for nye utgaver og stemmatiske undersøkelser. De tre tidligere utgavene (Peringskiöld, Unger og Bertelsen) har alle valgt Mb som hovedhåndskrift. En ny utgave med A – eller for den saks skyld B – som hovedhåndskrift er tenkelig, da disse har en fullstendig tekst uten lakuner. Men både A og B sin tekst mangler en del stoff som finnes i Mb, og begge er gjennomgående mer kortfattet enn Mb. De gir derfor ikke så mye supplerende innsikt i teksttradisjonen. Tanken om en ny stemmatisk analyse er forlokkende, men knapt gjennomførlig. Bertelsen (bd. 2, xlvii–liv) presenterer flere stemma fra ulike forskere, men forkaster dem alle. Det er tydelig at A, B og C går tilbake på et felles, nå tapt, forelegg, men det synes umulig å sette opp et stemma som kan dekke forholdet mellom Mb, A, B, C og Sv. Dette skyldes i hovedsak de ulike redaksjonene i Mb, og at A, B, C og Sv har en tekst som utvilsomt står nærmere originalen enn den i Mb. Den naturlige antagelsen om at Mb er forelegg for de yngre håndskriftene, blir vanskelig å forsvare.

Vi tror det er mer verdifullt å gjennomføre språklige undersøkelser av A og B og på denne måten kanskje si noe om utviklingen av det norrøne språket og sammenligne ortografien i disse med andre, samtidige håndskrifter. Dette kan åpne for en bedre forståelse av hvordan selve avskrivningsprosessen gikk for seg, og her kan man utvikle generaliserbar kunnskap.

Vår vurdering er at den gjenskaping som ble gjort i utgavene til Unger og Bertelsen, har en så høy kvalitet at vi ikke ser det som aktuelt å følge denne veien videre. Unger og Bertelsen har gitt oss syntetiske utgaver bygd på deres inngående kjennskap til det

norrøne språket. Utgavene er typiske for den rekonstruktive, lachmannianske tekst-kritikken, som i perioder har vært kritisert for å heve utgiveren over teksten, men som ennå kan gi en god og velfundert tilnærming til verket (jf. Haugen 2020, 364–369).

Vårt svar har derfor vært å se på den digitale utgaven i Menota som en supplerende utgave til Ungers og Bertelsens utgaver. Den har ikke som mål å overgå disse, men snarere å tilby teksten i sin nåværende, men fragmenterte form. De fem skriverne bak hovedhåndskriftet viser at det har vært et nært samarbeid mellom norske og islandske skrivere på 1200-tallet. Det er mye som tyder på at hovedhåndskriftet ble skrevet i Norge og muligens Bergen (de Vries 1967, 514), men det vil kreve inngående studier om man ønsker å komme til et sikrere resultat enn dette. Man kan imidlertid spørre om det er behov for å skille skarpt mellom norsk og islandsk i denne perioden. Kunne man ikke kalle litteraturen og språkformen for *norrøn* – og bli ferdig med saken? Dette er et nærliggende svar, og det ville ikke være vanskelig å argumentere for det ut fra et ønske om å slippe en finsikting av språklige trekk i en periode hvor det var en høy grad av gjensidig påvirkning mellom norsk og islandsk.

Men på den andre siden har vi en rekke dokumenter, det være seg runeinnskrifter, fragmenter av kodekser, hele kodekser og diplomer, som uten tvil må regnes som norske. Det er dette korpuset som ligger til grunn for beskrivelsen av gammelnorsk i den nye norske språkhistorien (Haugen 2018). På denne bakgrunnen har vi ment at det er forsvarlig å opprettholde et skille mellom norsk og islandsk, selv om vi må erkjenne at det er gråsoner – og hovedhåndskriftet av *Piðriks saga af Bern* ligger definitivt i en slik sone. En konsekvens av dette er at vi valgte å dele opp teksten, slik den er gjenskapt i Bertelsens utgave, i de nevnte 22 seksjonene, fordelt på ‘norsk’ i to av de fem hendene i hovedhåndskriftet og ‘islandsk’ i de tre andre hendene, foruten alle utfyllingene fra AM 178 fol (A). Man kan si at dette er en fragmentering av utgaven, men det er en fragmentering som reflekterer den faktiske overleveringen av hovedhåndskriftet. Styrken er at vi kan utvide Menotas tekstarkiv med ca. 166 000 ord, hvorav ca. 42 000 kan regnes som norske (fra Mb1–2), ca. 74 000 som eldre islandske (fra Mb3–5) og ca. 50 000 som yngre islandske (fra A). Det innebærer en vesentlig økning av de annoterte tekstene i Menota, fra ca. 440 000 til over 600 000 ord. På den bakgrunnen mener vi at det videre arbeidet med den digitale *Piðriks saga af Bern* har vært innsatsen verdt, og at det er mer formålstjenlig å åpne heller enn å forsøke å gjenskape teksten.

Referanser

Andrews, Tara. 2020. «Transcription and collation». I *Handbook of Stemmatics: History, Methodology, Digital Approaches*, redigert av Philipp Roelli, 160–175. Berlin: De Gruyter.

- Bertelsen, Henrik. 1905–1911. *Piðriks saga af Bern*. [2 bind.] København: S. L. Møllers Bogtrykkeri.
- Eriksen, Stefka Georgiev og Karl G. Johansson. 2012. «Francia et Germania – Translations and the Europeanisation of Old Norse Narratives». I *Francia et Germania. Studies in Strengleikar and Piðreks saga af Bern*, redigert av Stefka Georgieva Eriksen og Karl G. Johansson, 9–52. Oslo: Novus Forlag.
- Gödel, Vilhelm. 1897–1900. *Katalog öfver Kongl. bibliotekets fornisländska och fornorska handskrifter*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Haugen, Odd Einar. 2018. «Høgmellomalderen (1050–1350)». I *Tekstlinjer*, redigert av Agnete Nesse, 197–292. [Bd. 4 i *Norsk språkhistorie*, redigert av Helge Sandøy og Agnete Nesse.] Oslo: Novus.
- Haugen, Odd Einar. 2020. «Types of editions». I *Handbook of Stemmatalogy: History, Methodology, Digital Approaches*, redigert av Philipp Roelli, 359–380. Berlin: De Gruyter.
- Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof. 1850–1854. *Sagan om Didrik af Bern*. [Samlingar utgifna av Svenska Fornskrift-Sällskapet.] Stockholm: Norstedt.
- Hægstad, Marius. 1899. *Gammalt trøndermaal. Opplysninger um maalet i Trøndelag fyrr 1350 og ei utgreiding um vokalverket*. Christiania: Grøndahl & Søns Bogtrykkeri.
- Jørgensen, Jon Gunnar. 1985. «Islandske målmerker i Sth. 4 fol. hand 3». *Maal og Minne* 1985 (3–4): 202–222.
- Jørgensen, Jon Gunnar. 2013. «Håndskrift- og arkivkunnskap». I *Handbok i norrøn filologi*, 2. utg., redigert av Odd Einar Haugen, 28–75. Bergen: Fagbokforlaget.
- Keyser, Rudolf og Carl Richard Unger. 1851. *Barlaams ok Josaphats saga*. Christiania: Feilberg og Landmark.
- Kålund, Kristian. 1889. *Katalog over den Arnamagnæanske Håndskriftsamling. Bd. 1*. København: Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, Gyldendalske Boghandel.
- Menota = *Medieval Nordic Text Archive*.
www.menota.org
- Paulsen, Robert K. 2021. «MenotaBlitz.html». I *The Menota Handbook*, v. 4.0 β redigert av Odd Einar Haugen. Bergen: Medieval Nordic Text Archive.
https://www.menota.org/HB4_MenBlitzDocu.xml
- Peringskiöld, Johan. 1715. *Wilkina saga, eller Historien om konung Thiderich af Bern och hans kämpar; samt Niflunga sagan; innehållandes några göthiska konungars och hieltars forna bedrifter i Ryszland, Polen, Ungern, Italien, Burgundien och Spanien &c. Sive Historia Wilkinensium, Theoderici Veronensis*. Stockholm: s.n.
- Rindal, Magnus. 1991. «Gammalnorsk Ordboksverk 50 år, 1940–1990». *Maal og Minne* 1991 (1–2): 29–58.

Storm, Gustav. 1874. *Sagnkredsene om Karl den Store og Didrik af Bern hos de nordiske folk. Et bidrag til middelalderens litterære historie*. Den norske historiske forening. Kirstiania: P. T. Mallings Bogtrykkeri.

Unger, Carl Richard. 1853. *Saga Þiðriks konungs af Bern. Fortælling om kong Thidrik af Bern og hans kæmper, i norsk bearbejdelse fra det trettende aarhundrede efter tydske kilder*. Christiania: Feilberg & Landmarks forlag.

Vries, Jan de. 1967. *Altnordische Literaturgeschichte*. Bd. 2. 2. utg. Berlin: De Gruyter.

Abstract

Piðriks saga af Bern is the longest of all Old Norse sagas, and several scribes, Norwegian as well as Icelandic, have contributed to the text as we know it today. The work is preserved in a single medieval parchment codex, in three younger paper manuscripts and in a Swedish, abridged version. The medieval codex has been used as the base manuscript for all previous editions of the text, even if it has a number of lacunas with corresponding loss of text. In his edition, Henrik Bertelsen (1905–1911) chose to fill the lacunas with text from the postmedieval paper manuscripts and thus tried to recreate the work. His edition has now been converted from a print format to a digital format and published in the *Medieval Nordic Text Archive* (menota.org). In the present article, the authors reflect on a primary editorial decision: Should one try to recreate the work as such or should one accept its imperfections and try to open it up for studies in its present form?

Odd Einar Haugen
Universitetet i Bergen
odd.haugen@uib.no

Nina Stensaker
Universitetet i Bergen
nina.stensaker@uib.no

Etter en ny gjennomgang av håndskriftsmaterialet har forfatterne av denne artikkelen bedt om at antallet ord i *Piðriks saga af Bern* (i Holm perg 4 fol og i de utfylte lakunene i AM 178 fol) blir korrigert fra rundt 166 000 til rundt 140 000 ord. Denne rettelsen er tatt til følge og ble innført 21.10.2025.